

Eit vassdrag med mange namn

INGE SÆRHEIM

Fossåna og Tverråna

"Eg tok den øvste Veg den Gongen, ein Veg eg ikkje hev gjenge sidan eg var Smaagut: nord um Aarest(ad), Lende, Garpest(ad), Fotland, og so yvi Fossbruno til Thime. Det er lagd ny god Veg no fraa den nye Undheimsvegen til Aarest (og Taksdal), so no er det lettgjengt der au [...] Ved Garpest svingar Undheims-Aai vest-yvi og vert Fosse- eller Foss-Aano (som me nok helst sagde)"

(Arne Garborg: *Dagbok*, 11.8. 1907)

"Nedandum Markaasen ligg Maulands-Hagen. Den hev fyrr høyrte Mauland til, Grannegarden vaar nedanfor Aasen. Her renn Tver-Aai i blenkjande Svingar; den vilde vera gild aa hava aa sjaa paa, meinte eg; og like eins dei grøne Maulands-Engine ho gjeng igjenom"

(Arne Garborg: *Knudaheibrev*)

I skildringa av heimstaden sin, Timesokna, omtalar Arne Garborg åa som renn gjennom bygda, både hovudåa og sideåa, og han gjer greie for namna som vart nytta då han voks opp: *Fossåna* (uttala -*ånå*) om hovudelva og *Tverråna* om sideelva. Han nyttar dessutan namn som *Undheimsåna*, *Fosseåna* og

Maulandsåna om delar av dei to elvegreinene.

Namn som *Fossåna* og *Tverråna* gjev grei meining. Det førstnemnde siktar til den store fossen i øvre delen av åa, Fotlandsfossen, medan det andre har bakgrunn i at *Tverråna* er ei sidegrein til hovudelva. *Tverråna* er eit vanleg elvenamn i Rogaland. Namna *Fossåna* og *Fossbruna* (-*brunå*) er anten samansette med gardsnamnet *Fosse* (av gno. **Fors* 'foss'), eller (helst) med sjølve ordet gno. *fors* m. 'foss'.

Namnet på åa

At delar av ei å får namn etter gardar ho renn framom, *Undheimsåna*, *Maulandsåna* o.l., er heilt vanleg. Frå Figgjo, ei anna stor elv på Jæren, kan nemnast *Boreåna* og *Seleåna*. På sjølve garden seier ein til vanleg berre *Åna* (uttala *Ånå*).

Føreleddet i namnet *Håelva*, som no vert mykje nytta, særleg i skrift, siktar til at denne åa renn ut i sjøen ved garden Hå. Men etterleddet -*elva* er ikkje naturleg i eit elvenamn på Jæren – dette er ei skriftpåverka namneform. Elvane på Jæren har til vanleg namn som endar på -*åna* (uttala -*ånå*), som *Brattlendsåna*, *Hårråna*, *Ognaåna* og *Fuglestadåna*. Betre i samsvar med jærålet er difor namnet *Hååna*.

Ordet *å* 'elv', gno. *á*, tyder opphavleg 'vatn'. Det

svarar til ordet *aqua* 'vatn' i latin, og t.d. *eau* 'vatn' i fransk. Substantivet *å* er språkleg i slekt med ordet *øy*, som i namn frå Rogaland både er nytta om 'land som er omgjeve av vatn', og 'låglande ved vatn'.

Elvenamna – og øynamna – høyrer med til dei eldste namnetypane her i landet. Nokre gamle usamansette elvenamn er framleis i bruk som vassførenamn, t.d. *Figgjo*, *Ulla*, *Sokno*, *Kvina* og *Sira*. Andre opphavlege elvenamn har fått funksjon som gardsnamn, t.d. *Ogna*, *Orre* og *Tengs*. Mange gamle elvenamn står som føreledd i eit gards- eller naturnamn, t.d. gno. **Qlpta* i *Oltedal* og **Jarpa* i *Jørpeland*, jf. òg føreleddet i *Sokndal*, *Sirdal* og *Ulladalen*.

Det er god grunn til å tru at også Hååna har hatt eit gammalt usamansett namn, som dei andre større Jærvassdraga, t.d. Figgjo, Orreåna og Ognaåna. Kanskje er eit gammalt namn på Hååna bevart som føreledd i eit gardsnamn langs elvelaupet, t.d. i *Obrestad*.

Gardsnamnet *Obrestad* er skriva *Oprostodum* og af *Oprostodum* i norrøn litteratur, altså normert form gno. **Qprustaðir*. Føreleddet *Obre-* kan tolkast som eit elvenamn gno. **Apra*, og **Qpru* i samansetjingsform. Det er truleg laga med suffikset (utvidinga) -*r* til ei indoeuropeisk språkkrot **ab-/ap-* 'vatn, elv', som synest liggja føre i fleire ord og namn i det indoeuropeiske språkområdet, bl.a. i Skandinavia. Den urgermanske forma har truleg vore **Aparōn*.

Ei liknande elvenamnlagning er *Orre*, skriva *Olru* i norrøn litteratur, altså gno. **Alra* og **Qlru*, laga med *r-*suffiks til indoeuropeisk **el-* 'flyta, strøyma'. Slike namnelagingar blir rekna for å vera 3500–4000 år gamle.

Eit tidlegare namn på Hå-vassdraget kan altså ha vore gno. **Apra* f., urgermansk **Aparōn*, med tydinga 'elv, vassføring, den vassrike e.l.'.

Gardar med namn etter elvelaupet

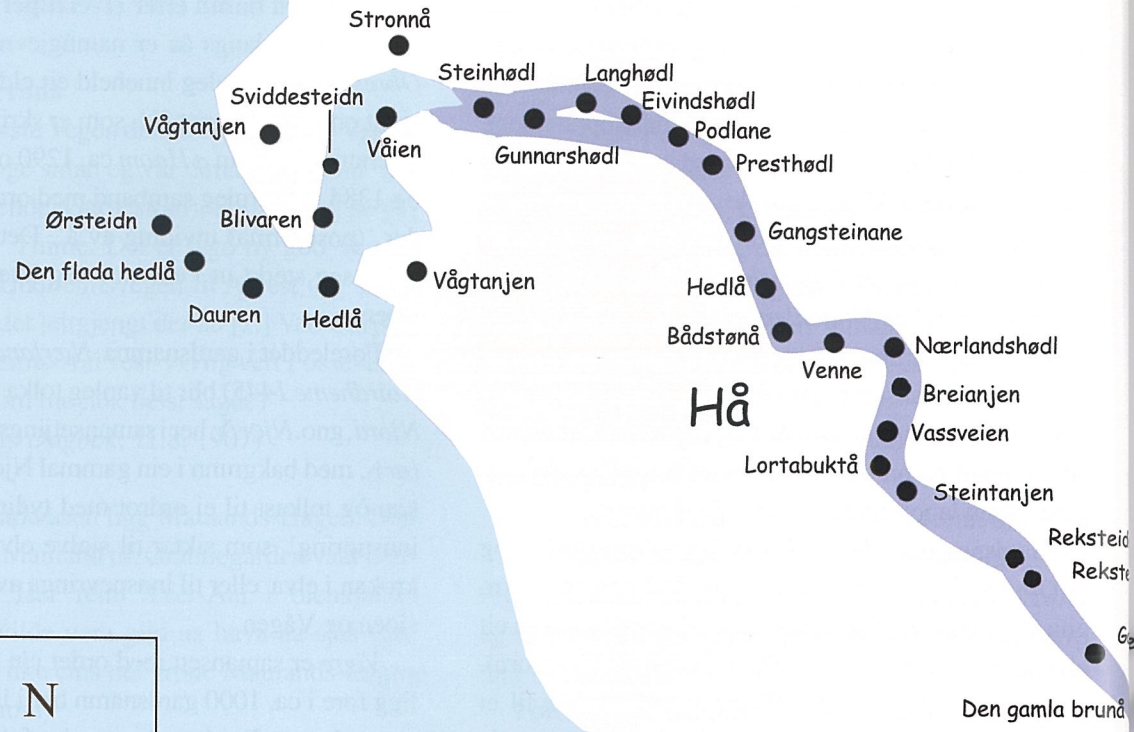
Fleire gardar langs åa er namngjevne etter elvefaret. *Obrestad*, som truleg inneheld eit eldre namn på elva, er alt omtala. Namnet *Hå*, som er skriva af *Há* i norrøn litteratur, dessutan *a Haom* ca. 1290 og *a Haam* i 1358 og 1384, har truleg samband med ordet *há* m. som tyder '(poseforma) utviding av å'. Det siktar til at elva vidar seg sterkt ut i ein stor våg like før ho renn ut i sjøen.

Føreleddet i gardsnamna *Nærland* og *Njærheim* (*a Nairdhome* 1445) blir til vanleg tolka som gudenamnet *Njord*, gno. *Njorðr*; her i samansetjingsforma gno. *Njarð* (*ar*)-, med bakgrunn i ein gammal *Njord*-kult. Men det kan òg tolkast til ei ordrot med tydinga 'innsnevring, innsnøring', som siktar til sjølve elvefaret – anten til krok i elva eller til innsnevringa av elvefaret sett frå sjøen og Vågen.

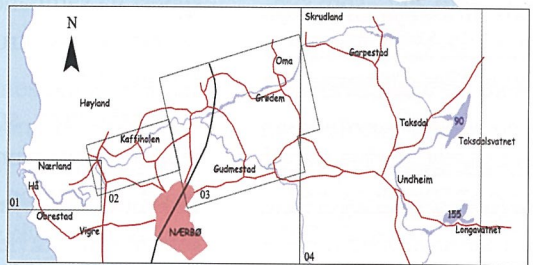
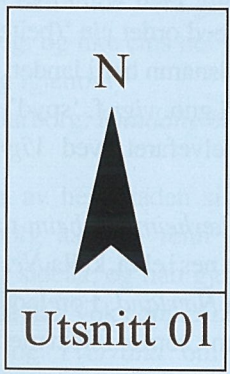
Vigre er samansett med ordet *vin* '(beite)eng', som ligg føre i ca. 1000 gardsnamn her i landet. Føreleddet synest ha samband med gno. *vigr* f. 'spyd', som siktar til ein kvass krok i elvefaret, ved *Vigrehølen* og *Vigrevadet*.

Nesheim er, som *Njærheim*, eit heim-namn. Føreleddet har bakgrunn i eit nes i elva, kalla *Neset*. *Søyland* er eit land-namn, som *Nærland*. Føreleddet er ordet gno. *søyðr* 'stryk, straum', som er i slekt med gno. *sjóðä* vb. 'koka'. Real bakgrunn er truleg ei straumføring som

Nærland

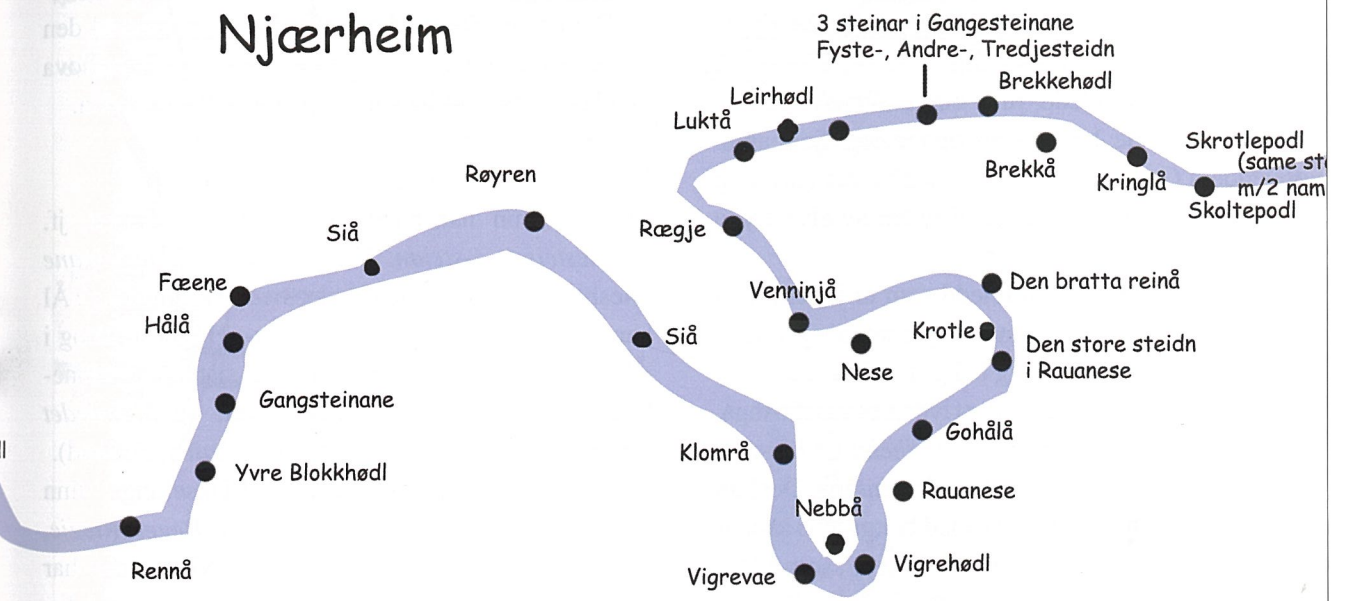

Hå

Odd Njærheim i båten i Breianjen i 1949. I bakgrunnen ser med gardshuset til Ole og Lars Njærheim.
Foto: Borghild Njærheim.

Njærheim

Obrestad

Vigre

heiter *Andabakkstraumen* (*Anna-*).

Også fleire gardsnamn i Time har namn etter åa. *Oma* har bakgrunn i lyden av elvestryka. Det er i slekt med ordet om m. '(gjennomtrengande) lyd, larm'. *Fosse* er dativ av gno. *fors* m. 'foss', som siktar til den store fossen, Fotlandsfossen. Tilsvarende bakgrunn har *land*-namnet *Fotland*, som anten er samansett med ordet gno. *fors* 'foss' eller med gardsnamnet *Fosse* (gno. **Fors*). Konsonantgruppa *sl* er i jærmålet utvikla til *tl*, jf. trenemnet *hatl* for *hassel*.

Føreledda i *Skrudland* og *Garpestad* synest òg skil-dra fossefall og elvestryk. Det førstnemnde inneheld truleg eit eldre usamansett namn på Fotlandsfossen, vel gno. **Skrútr*. Det kan vera i slekt med ordet *skryte* 'stor krabbe', med ei grunntydning 'innsnitt, skjera inn'. Eit tilsvarende føreledd finn ein i *Skrudseigeland* (Sandnes), i dette høvet som opphavleg fjellnamn. Føreleddet i *Garpestad* er i slekt med verbet *gurpa* og substantivet *garp* – det siktar til lyden av elvestryka ved denne garden.

Taksdal synest ha eit føreledd som er i slekt med ordet (*svin*)*toks* 'grevling', med ei grunntydning 'hogga til, bearbeida'. Det har truleg bakgrunn i åa, anten i at ho grev seg inn i elvesidene, eller i lyden av vassføringa. Også føreleddet i *heim*-namnet *Undheim* tykkjast ha samband med elvelauptet, altså Undheimsåna. Det kan setjast saman med verbet *vinda*, med bakgrunn i krokhar og svingar, eller med gno. *unnr* m. 'bølge', som siktar til elvestryk.

Namn og stader langs åa

Mange hølar, krokhar, steinar, straumar, vikar, vade-plassar o.a. langs elvefaret har fått eigne namn. Gjenn-om slike namn får ein interessante opplysningar om stadene, bl.a. om fiske, dyreliv, planteliv, arbeid, ferd-sel, tradisjonar og hendingar. Namna gjev dessutan viktig informasjon om språket og jærdialekten – om ordbruk, uttale og bøyingsmåtar.

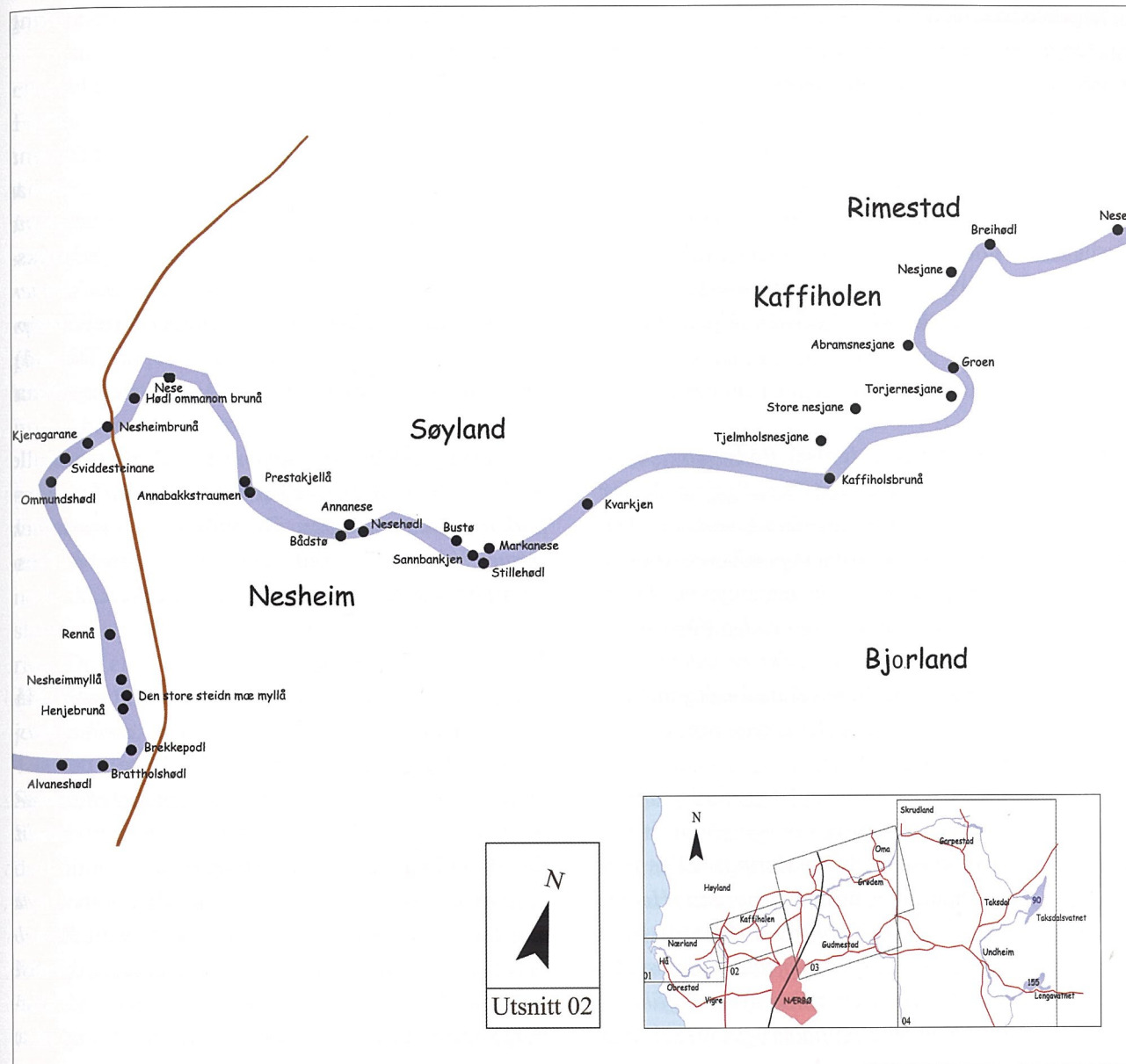
I omtalen som følgjer, er namna normerte, dvs. skrivne i samsvar med gjeldande reglar for skrivemåten av stadnamn, men den lokale uttalemåten er i nokre høve nemnd i parentes, gjerne under omtalen av det første dømet.

Det er òg teke med heimfesting av namna til den garden som namnet er skriva ned frå – i dei fleste høva gjeld det sjølvsagt òg garden på motsett side av åa.

Fangst og fiske

Mange namn har bakgrunn i fiske og fangst, jf. *Sviddesteinen* (-*steidn*, Nærland) og *Sviddesteinane* (Nesheim), som inneheld ordet *svide* f. 'unglaks'. Ål har ein fanga på *Ålapplassen* (*Ålla-*, Hognestad) og i *Ålamerda* (-*merrå*, Garpestad). Det sistnemnde inne-held ordet *merd* f. 'fiskeruse', som òg *Merdledet* (*Mærlee*, Fosse) og *Merdledhagen* (-*haien*, Fotland).

Ordet *kjer* n. '(graven) renne til laksefangst' finn ein i *Kjeragardane* (Nesheim). Namna *Reget* (*Rægje*, Nesheim) og *Reksteinen* (-*steidn*, Njærheim) har bakgrunn i rekfiske – her pla ein gå og reka etter laks. *Godhola* (*Gohållå*, Njærheim) er, som namnet seier, ein god fiskeplass.

Også somme namn som ikkje direkte fortel om fiske og fangst, har hatt nært samband med denne verksemda, t.d. *Dauren* (Nærland, *dagverd* m. ‘dugurd’) utføre elvemunningen, der det vart drive kastenotfiske, og *Ørsteinen* (-*steidn*, Nærland, jf. gno. *ørr* n. ‘merke, arr’), som var grense for kor langt inn ein kunne driva etter laks. Kjende fiskeplassar er elles *Renna* (*Rennå*, Nesheim), *Krutlet* (*Krotle*, Njærheim, jf. *krutl* n. ‘noko som er innfløkt, tilvasa, tungvint’), *Rekstehella* (-*hedlå*, Njærheim) og *Skrotlepollen* (-*pådl*, Njærheim, jf. nedanfor).

Ferdsel

Nokre namn har bakgrunn i ferdsel. *Bådstøna* (-*støna*, Hå) og *Bådstø* (Søyland) har vore faste liggjestader for båtar. Fleire stader finn ein *Gangsteinane* (Hå, Njærheim, Nesheim), der ein har kryssa åa ved å hoppa på steinar. Mange vadestader er namngjevne: *Vadet* (*Vae*, Høgnestad, Mauland), *Vigrevadet* (Obrestad), *Foravadet* (Garborg, ved Foren), *Skjenevadet* (Mauland, Garborg), det sistnemnde vel med bakgrunn i at kyrne har skjent ved desse stadene, dvs. rent av stad for å sleppa unna klegg og fluer.

Planken (*Plankjen*, Mauland) og *Sallyplanken* (Mauland) frå Tverråna har truleg bakgrunn i at ein har lagt ut plankar til kryssing av vassføringa. Elles finn ein fleire namn med ordet bru: *Hengebruna* (*Henjebrunå*, Nesheim), *Den gamla bruna* (Obrestad), *Nesheimbruna* (Nesheim), *Garpestadbruna* (Garpestad), *Søra Forabruna* (Garborg, etter Foren) og *Kaffiholsbruna* (Søyland) – namnet *Kaffiholen* (-*hodl*) skal sikta

til at ein pla drikka kaffi på denne haugen under skjering av torv i myra like ved.

Arbeid og tradisjonar

Mange slags arbeid og tradisjonar er nemnde i namna langs elvefaret. Bakgrunn i møller og kvernbruk har *Nesheimmølla* (-*myllå*, Nesheim), *Kvernatuptene* (*Kvednatoptene*, Fosse), *Kvernhustupta* (-*toptå*, Taksdal), *Kvernhustuptene* (Mauland) og *Kvernadammen* (Oma, Mauland). Om vadmålsstamper fortel *Stamphuset* (Fosse) og *Stamphustupta* (-*toptå*, Taksdal), medan *Kraftstasjonen* (Garpestad) siktartil ein gammal kraftstasjon.

På Hå gjekk ein *Vassvegen* (-*veien*) når ein skulle skylja klede. Badeplassar har fått namn som *Laugarspollen* (*Lauarspådl*, Torland) og *Laugesteinen* (*Lausteidn*, Oma). Ved *Prestakjelda* (-*kjellå*, Nesheim) har ein henta vatn til eit lakseklekkeri.

Landbruk, planter, dyr

Om plantevekst fortel namna *Blokkhølen* (-*hødl*, Hå, vassplanter), *Røyren* (Njærheim, *røyr* ‘siv’), *Grasholmen* (Oma) og *Raudaneset* (Nesheim), det sistnemnde namngjeve etter syregras. *Andaneset* (*Anna*-, Søyland) siktartil ender, og *Odersteinen* (-*steidn*, Oma) til tilhaldsstad for vassdyret oter.

Nokre namn har bakgrunn i husdyr, som *Bustø* (Søyland), der buet (*boie*, ‘bufeet’) drakk vatn, *Buholmen* (Oma), *Tasaberget* (-*berje*, Fosse), med ordet *tase* m. ‘(daud) sau’, og *Skjenevadet* (-*vae*, Mauland, Garborg). Det sistnemnde siktartil, som nemnt, truleg til at

kyrne har skjent (‘sprunge på skrå’) her på varme dagar.

Mange teigar som ligg ned til åa, har namn med etterleddet *-hagen*, som *Dammahagen* (-*haien*, Fotland) og *Hyljarhagen* (Fotland), det sistnemnde med ei gammal samansetjingsform av ordet *høl* m. *Kvassteinshølen* (-*hødl*, Garborg) inneheld ordet *kvasstein* m. ‘bryne (til sliping av ljà)’ – det har kanskje samband med grasslått og sliping av ljàar.

Føreleddet i *Tjelmholsnesjane* (Søyland) inneheld ordet *hjel* m. (uttala *kjelm*), brukt om ein lagringsplass for høy – ein hjelm har fire flyttbare pålar og eit teltforma tak som kan flyttast opp og ned etter kor mykje høy det er i han.

Namnet *Alvaneset* (Njærheim) blir gjerne sett i samband med *alvadansar*, også kalla *tjengar* (eigentleg *hjelmgard*), som er tufter i marka – runde ringar – etter ein høyhjelm. Det er munnleg tradisjon at dei runde nedtrakka ringane, som eigentleg er merke etter ei steinsetjing, skal skriva seg frå alvar som pla dansa i ring. Det er òg råd å tolka føreleddet i *Alvaneset* som eit ord for ‘grus’, gno. **alfr* m.; i så fall skildrar namnet jordgrunnen.

Spesielle hendingar og eigenskapar

Somme hendingar har ført til namngjeving, t.d. drukning, som skal vera bakgrunnen for namn som *Blivaren* (Nærland, til *bliva* vb. ‘drukna’), ein stein i elvemunningen, og *Ommundshølen* (-*hødl*, Nesheim). Mange personar er nemnde i stadnamna, t.d. *Gunnars-hølen* (-*hødl*, Hå), *Eivindshølen* (Hå), *Torjernesjane* (Søyland), *Abramsnesjane* (Søyland), *Johansteinen*

(*Joansteidn*, Mauland), *Sallyplanken* (-*plankjen*, Mauland), jf. òg *Presthølen* (Hå). Ein kjenner ikkje bakgrunnen til alle namna med personnamnføreledd.

Namn som skildrar grunnen i åa, er *Leirhølen* (-*hødl*, Nesheim) og *Sandbanken* (-*bankjen*, Søyland). Elles finst det mange nemne som skildrar steingrunn, jf. orda *stein* og *helle* nedanfor.

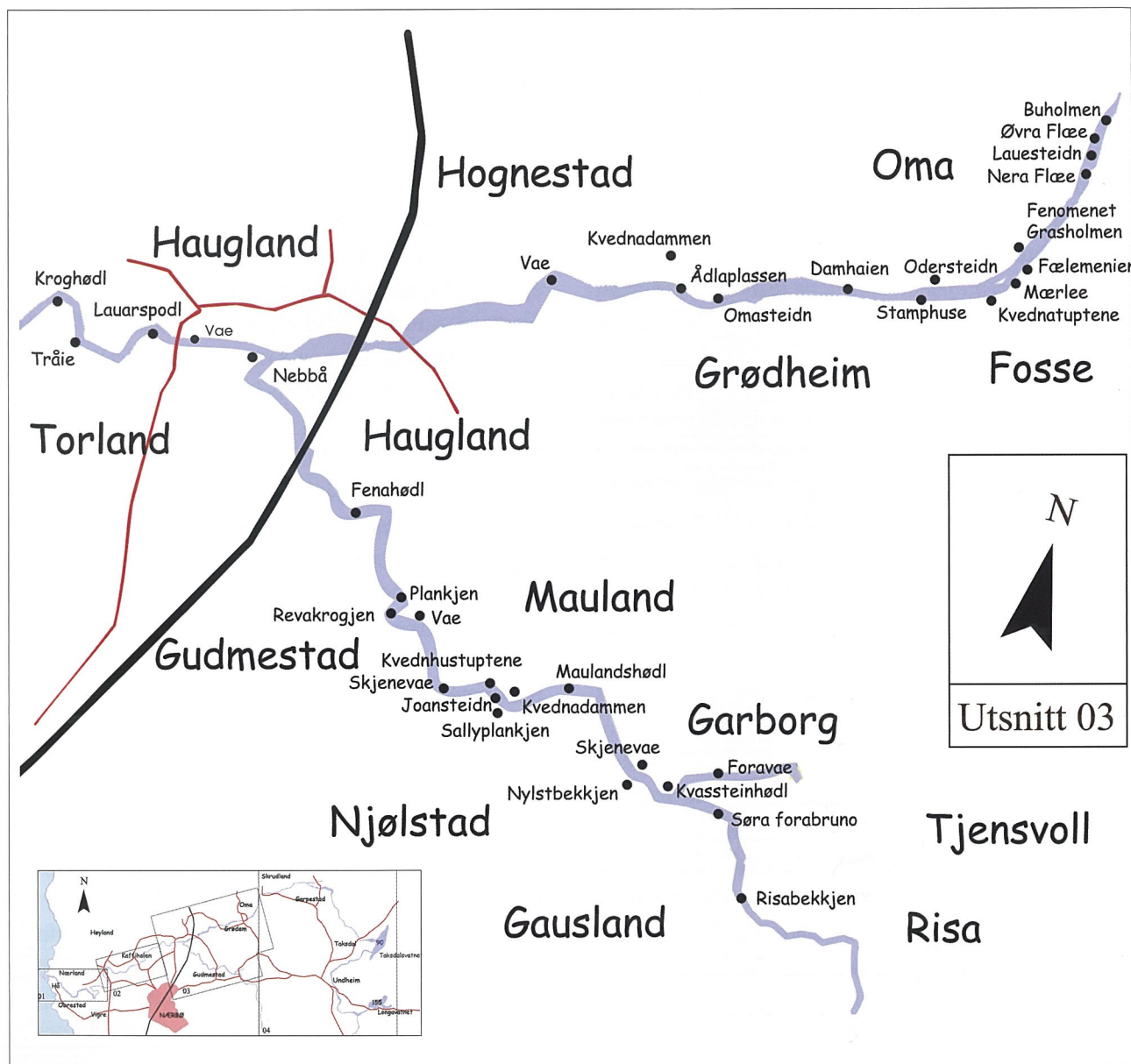
Somme namn gjer greie for form og utsjånad eller spesielle eigenskapar ved stadene, jf. *Kringla* (*Kringlå*, Nesheim, rund form), *Troget* (*Tråie*, Torland, ein høl som liknar på eit trau) og *Kvarken* (*Kvarkjen*, Søyland, her smalnar elva inn, til *kverk* m. ‘strupe’).

Terrengeypar

Dei fleste stadnamna langs åa inneheld eit ord som gjer greie for kva slag terrengetype det dreiar seg om. Dette er gjerne ord som går att frå namn til namn. I oversynet nedanfor er namna grupperte under dei einskilde lokalitetsorda.

Namn som inneheld ord for terrengetype

-ang m. *Breiangen* (-*anjen*, Hå/Njærheim) er ein brei stille straum ved ein rund boge i elvefaret. Same namnet er nytta om breie bogar i Figgjo og Brattlendsåna. Dette ordet, som har grunntydninga ‘bøya’, svarar til etterleddet i namn som *Stavanger*, *Tananger*, *Hardanger* mfl., der det er nytta om ‘våg, fjord’. Namna på *-ang(r)* er ein mykje omdiskutert namnetype, både når det gjeld alderen til namna og tydinga til namneleddet. Ein har t.d. rekna med at namna er eldre enn vikingtida av di det ikkje finst *angr*-namn på Island eller i andre norrøne busetjings-

område vest i havet. Den spesielle namnebruken frå Jær-
vassdraga, bl.a. med bestemt namneform, tyder på at
ordet har vore i bruk også etter 800 e.Kr.

- *banke* m. med tydinga 'grunne i vatn' førekjem i namnet *Sandbanken* (-*bankjen*, Søyland), som er ein sandgrunne i åa.
- *bekk* m. i den vanlege tydinga er nytta om bekker som munnar ut i åa. Frå Tverråna kan nemnast *Nylstbekken* (-*bekkjen*, Garborg) og *Risabekken* (Garborg), etter gardane *Njølstad* (uttala *Nylst*) og *Risa*.
- *berg* n. er brukt om bergknattar ved elva, som *Tasa-berget* (-*berje*, Fotland), der føreleddet *tase* er eit ord for (daud) sau.
- *brekke* f. '(bratt) bakke' ligg føre i *Brekka* (*Brekka*, Nesheim), som er ein bratt bakke ved åa. På fleire sjøgardar, t.d. Obrestad og Hodne, er dette ordet nytta om bratt strandbakke.
- *bru* f. er nytta om noverande og tidlegare bruer over åa, som *Den gamla bruna* (-*brunå*, Obrestad, ei gammal bru), *Hengebruna* (Nesheim, går til Alvaneset), *Nesheimbruna* (Nesheim), *Kaffiholsbruna* (Søyland) og *Garpestadbruna* (Garpestad). *Søra Forabruna* (Garborg) frå Tverråna inneheld ordet *for(d)*, jf. nedanfor.
- *bukt* f. i Lortabukta (-*boktå*, Hå, ein god lakseplass) gjeld ei lita vik eller innbukting i elva. Føreleddet har samband med dårleg lukt.
- *dam* m. er nytta om oppdemd vassamling i eller ved åa, brukt til å driva kvern e.a., jf. *Kvednadammen* (*Kvedna*-, Hognestad, Mauland), *Dammen* (Fotland).

- *fen* n. er eit gammalt ord for 'myr'. Fleirtalsforma *Fenene* (*Fæene*, Njærheim) gjeld ein låg søylete åkant der det er lagt steinar.
- *flæe* n., som opphavleg tyder 'flat', ligg føre i *Øvra* og *Nedra Flæet* (*Flæe*, Oma), der åa vidar seg ut på ei flate.
- *ford* m. er vanleg i namn frå Jæren og tilgrensande område, nytta om våtlendt slåttemark med bekk. Ved Tverråna på Garborg finn ein *Foren*, jf. òg *Forabruna* ovanfor. Ordet svarar til etterleddet i engelsk *Oxford* og *Stratford* og tysk *Ochsenfurt* og *Frankfurt*, her i tydinga 'vadestad'. Språkleg heng det saman med verbet *fara*, med bakgrunn i at ein har kryssa vatn på slike stader.
- *foss* m. er namn på eit fossefall i *Fossen* eller *Fotlandsfossen* (Fotland), og eit elvestryk i *Øvre* og *Nedre Fossen* (Garpestad).
- *gard* m. er i *Kjeragardane* (Nesheim) nytta om steingardar som er lagde ned i åa for å fanga laks – altså om laksekjer.
- *grunne* m. er i *Grunnen* (*Groen*, Søyland) brukt om ein grunn stad i åa.
- *hage* m. er etterledd i namn på teigar langs åa: *Damhagen* (-*haien*, Oma), *Dammahagen* (Fotland), *Merdledhagen* (Fotland, her var det tidlegare merdgard og ålefangst), *Hyljarhagen* (Fotland, ligg ved ein høll; namnet inneheld ei eldre samansetjingsform av ordet *høll*).
- *helle* f. er nytta om store flate steinar i åa: *Hella* (*Hedlå*, Hå, ein stor stein i åa; laksegarna blei dregne opp litt nedanfor), *Hella* (Nærland, her stod

ein når ein drog inn kastenota), *Den flada hella* (Nærland, ein stor stein), *Rekstehella* (Njærheim, ein stor flat stein i Gangsteinane).

- *hole* f. er nytta om holer i elva: *Hola* (*Hålå*, Njærheim, ein djup kulp), *Godhola* (Njærheim, ein fiskeplass der det vart brukt setjegar).

- *holme* m. er nytta om holmar i åa: *Grasholmen* (Oma), *Buholmen* (Oma, føreleddet siktartilbufe), *Holmen* (Garpestad).

- *høl* m., som er i slekt med orda *hol* n. og *hole* f., er etterledd i meir enn tjue namn på hølar (holer) i åa. Ordet har i regelen uttalen *-hødl*, trass i at den norrøne forma var *hylr*. Utvikling til *dl* ventar ein ved opphavleg *ll*. Denne spesialutviklinga kan skuldast likskap med det utbreidde namneleddet *-holen* (*-hodl*), gno. *hóll*. Hølane har fått namn etter personar, *Gunnarshølen* (*-hødl*, Hå), *Presthølen* (Hå), *Eivindshølen* (Hå, etter Eivind i Stronda), *Ommundshølen* (Nesheim, ein Ommund skal ha drukna her), etter planter, *Blokkhølen* (Hå, vassplanter), *Øvre Blokkhølen* (Obrestad), etter leie, *Nærlandshølen* (Nærland), *Vigrehoelen* (Nesheim), *Brattholshølen* (Nesheim), *Brekkehølen* (Nesheim), *Hølen ommanom bruna* (Nesheim, ovanfor brua), *Alvaneshølen* (Njærheim), *Neshølen* (Søyland), *Fenahølen* (Haugland, i Tverråna, jf. nemnet *fen* ovanfor), *Øvre hølen* (Garpestad), *Austhølen* (Garpestad), *Maulandshølen* (Mauland), *Kvassteinshølen* (Garborg), etter forma, *Langhølen* (Nærland), *Breihølen* (Torland/Rimestad), *Kroghølen* (Tor-

land, fiskeplass), *Breihølen* (Torland/Rimestad), etter lendet og grunnen, *Steinhølen* (Nærland), *Leirhølen* (Nesheim, leir), og etter vassføringa, *Stillehølen* (Søyland).

- *kjelde* f. 'oppkome, vasskjelde' finn ein i *Prestakjelda* (*-kjellå*, Nesheim), der ein henta vatn til eit lakseklekkeri.

- *klombre* f. 'klemme, trong kløft' o.l. ligg føre i *Klomra* (*Klāmra*, tonelag 2, Njærheim), som er ein høl med store steinar.

- *klopp* f. 'bru' finn ein i *Kloppa* (*Klåppå*, Njærheim), der det er lagt steinar (ved Fenene).

- *krok* m. *Revakrogen* (Mauland) er ein krok i Tverråna.

- *krutl* n. 'noko som er innfløkt, tilvasa, tungvint' ligg føre i *Krutlet* (*Krotle*, Njærheim), som er ein fiskeplass der ein fiskar med stong.

- *merd* f. 'fiskemer, ruse' finn ein i namna *Ålammerda* (*Ålamerrå*, Garpestad, her førte ein ål i merder), og *Merdledet* (*Mærlee*, Fosse).

- **mos* n., som synest vera eit gammalt ord for 'vatn, innsjø', er etterledd i *Litlamaset* og *Storamaset*. Dette nemnet finn ein i namnet *Mosvatnet*, som førekjem fleire stader i Rogaland.

- *nebbe* (*nibbe*) f. førekjem i *Nebba* (*Nebbå*, Njærheim, eit nes; Torland, der Åna og Tverråna møtest).

- *nes* n. med den gamle fleirtalsforma *nesjane* er nytta om nes og tangar ved elva. Eintalsforma finn ein i namna *Neset* (Nesheim, har truleg gjeve namn til garden Nesheim; Rimestad), *Raudaneset*

(Nesheim/Njærheim, her voks det syregras), *Andaneset* (Søyland, har vel bakgrunn i ender), *Markaneset* (Søyland, ligg ved marka). Fleirtalsforma finn ein i *Nesjane* (Rimestad, Fotland), *Store nesjane* (Søyland), *Tjelmholsnesjane* (Søyland, nokre flater ved Tjelmholen), *Torjernesjane* (Søyland), *Abramsnesjane* (Søyland).

- *plass* m. Ved *Ålaplassen* (*Ådla-*, Hognestad) var det mykje ål. Dette ordet var tidlegare inkjekjønn. Gamle husmannsplassar heiter difor i jærålet gjerne *Plasset* (*Plasse*).

- *poll* m. er nytta om innbuktingar i elvefaret: *Pollane* (*Pådlane*, Hå), *Brekkepollen* (Nesheim/Njærheim, ved Brekka), *Laugarspollen* (*Lauars-*, Torland, ein badeplass), *Skrotle-/Skoltepollen* (*-pådlen*, Nesheim/Njærheim, ein fiskeplass, jf. *skrutlen* adj. 'ujamn; flisete', *skrutla* vb. 'bringa i uorden, omrota' og *skrutllskrotl* n. 'skrammel, skrap').

- *rein* f. er i *Den bratta reina* (*reinå*, Nesheim) brukt om ein bratt bakke ved åa. I namn frå Jæren er dette ordet til vanleg nytta om 'åkerrein, høg kant i enden av ein åker'.

- *reke* n. i *Reget* (*Rægje*, Nesheim) har bakgrunn i rekfiske – her gjekk ein og rak etter laks.

- *rekste(r)* n. ligg føre i *Rekste* (Njærheim), som ligg ved gamlabrua. Dette ordet tyder bl.a. 'buveg' og 'rekved'. Her synest det førstnemnde mest rimeleg.

- *renne* f. er i fleire namn nytta om djupe renner i åa: *Renna* (*Rennå*, Nesheim, ei renne der ein fiska

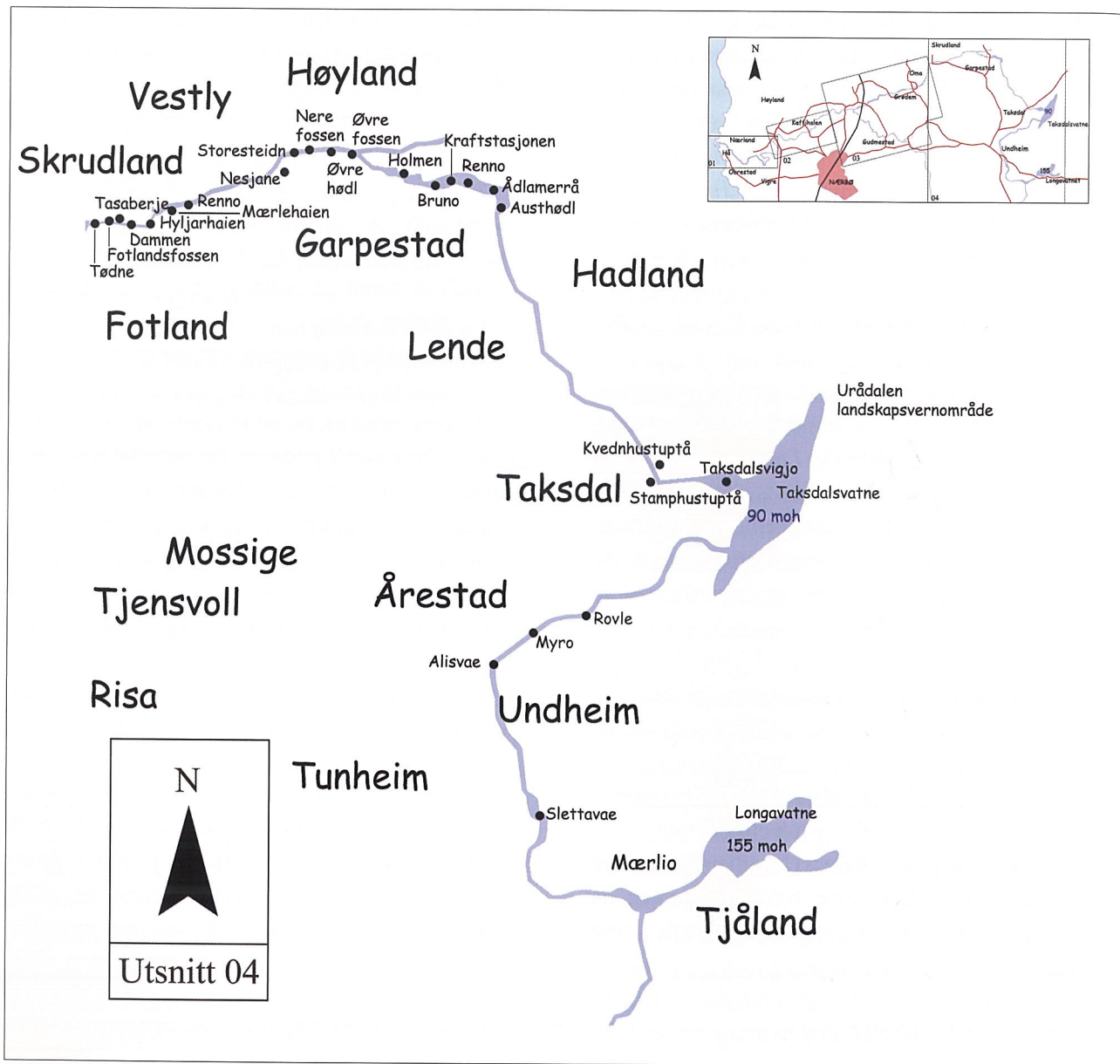
med garn; Njærheim, ei renne ved Njærheimlandet; Fotland, ei djup renne; Garpestad, ein fiskeplass).

- *røyr* m. er i namnet *Røyren* (Njærheim) nytta om røyrgras (siv).

- *side* f. i *Sida* (*Siå*, Njærheim) er namn på lange hølar.

- *skjer* n. i *Ytra* og *Indra Floskjeret* (*-sjære*, Nærland) er namn på nokre skjer i flomålet utføre munningen av åa.

- *stein* m. er brukt om markante steinar i og ved åa. Fleire stader finn ein *Gangsteinane* (Hå, her kunne ein mest springa turrsodd over åa, frå stein til stein; Nesheim/Njærheim, ein gammal postveg til Nærbo; Njærheim, gangsteinar og vad; Njærheim gangsteinar). Bakgrunn i fiske har namna *Sviddesteinen* (*-steidn*, Nærland, her var mykje svidder, som datt ned på steinen), *Sviddesteinane* (Nesheim, steinar der det stod mykje svidder), *Reksteinen* (Njærheim, jf. nemnet *rek*), *Ørsteinen* (Nærland, er grense i sjøen for kor langt inn ein kan driva etter laks; inneheld kanskje gno. *ørr* n. 'merke, arr', som siktartileit hakk i steinen). Andre døme er *Den store steinen i Raudaneset* (Nesheim), *Den store steinen med mølla* (Nesheim, ei hengebru kvilte på denne steinen), *Fyrste*, *Andre* og *Tredjesteinen* (Njærheim, steinane er mål for vasstanden), *Odersteinen* (Oma, steinen er brufundament; han er namngjeven etter dyret oter), *Laugesteinen* (*Laue-*, Oma, ein badeplass), *Omasteinen* (Oma), *Storesteinen* (Garpestad) og

Johansteinen (Joan-, Mauland).

- *straum* m. 'straumføring' er etterledd i *Andabakkstraumen* (Anna-, Søyland, ligg ved Andabakken).
- *strond* f. 'strand' ligg føre i *Stronda* (*Strånnå*, Nærland). Dette ordet er på sjøgardane ofte nytta om den gamle båt-plassen; det har forma *Stranden* (*Straen*) på Nord-Jæren og *Stronda* (*Strånnå*, *Strånne*) på Sør-Jæren. Grensa for dei to ordformene går ved Nærland og Hååna.
- *stykke* n. er i *Åstykke* (-*stykke*, Torland) namn på ei mark (jordstykke).
- *stø* f., som språkleg er i slekt med verbet *stå* (gno. *standa*), er i to namn nytta om båtstøer: *Bådståna* (-*stånå*, Hå, her hadde ein båtane liggjande), *Bådstå* (Søyland). I *Bustø* (Søyland) siktar ordet til fast tilhaldsplass for buet (*boie*, 'bufeet'); her pla dyra drikka.
- *tange* m. er notert i namna *Vågtangen* (-*tanjen*, Hå, eit nes sunnanom Vågen) og *Steintangen* (Njærheim),
- *to* f. '(berg)hylle' førekjem i fleirtalsforma *Tørne* (*Tødne*, Fotland). Her pla ein henta kusommar.
- *vadn*. 'vadestad' ligg føre i *Vadet* (*Vae*, Hognestad, ein grunn stad der ein kryssa åa; Mauland), *Vigrevadet* (Obrestad, ein grunne i åa), *Foravadet* (Garborg, jf. under nemnet *for*) og *Skjenevadet* (Mauland, Garborg). Føreleddet i det sistnemnde er truleg verbet *skjena*, jf. framanfor.
- *vatn* n. er etterledd i *Taksdalsvatnet* (Taksdal), også kalla *Litla Undheimsvatnet*. Om *Mosvatnet*, sjå under *mos*.

- *veg* m. ligg føre i *Vassvegen* (-*veien*, Hå), der ein køyrde til åa for å skylja klede. *Vass-* er samansetjingsform av ordet *vatn* n.
- *vende* n. i namnet *Vendet* (*Venne*, Hå) er nytta om ein stad der åa vender (snur).
- *vending* f. i *Vendinga* (*Venninjå*, Njærheim) siktar til ein djuphøl og sving. Staden blir òg kalla *Vendet* (sjå *vende*).
- *vik* f. er etterledd i *Taksdalsviga* (-*vigjå*, Taksdal), ei vik i Taksdalsvatnet.
- *våg* m. 'vik' finn ein i *Vågen* (*Våien*, Hå/Nærland) ved utlaupet av åa. Dette var tidlegare ei god hamn.
- *åf*. 'elv' er nytta om hovudvassføringa, *Åna* (*Ånå*), dessutan om delar av åa, t.d. *Fossåna* (øvre delen av åa) og *Fotlandsåna* (Fotland), og om sideelva *Tverråna*.

Andre typar namnelagingar

Ikkje alle namna inneheld eit ord for terrengtype. Nokre er laga med ord som fortel om tradisjonar, hendingar, verksemder, spesielle eigenskapar eller andre særdrag:

Blivaren (Nærland) er ein lumsk stein i sjømålet. Namnet siktar til at ein person har drukna på denne staden, jf. verbet *bliva* 'drukna'.

Dauren (Nærland) er ein stor synleg stein i sjøen like utføre elvemunningen. Her er det drive kaste-notfiske. Namnet inneheld den jærske forma av ordet *dagverd* (dugurd), eit måltid i 9–10-tida.

Fælemenien (Fosse) har uvisst opphav.

Kraftstasjonen (Garpestad) har bakgrunn i ein

gammal kraftstasjon.

Kringla (*Kringlå*, Nesheim) skildrar rund form. Dette er eit vanleg namn på runde teigar og nes.

Kvarken (*Kvarkjen*, Søyland) er ein stad der åa smalnar av. Ordet tyder 'strupe, innvendig side av hals'.

Kvernhustupta (*Kvedn(h)ustoptå*, Taksdal), *Kvernauptene* (Fosse) og *Kvernhustuptene* (Mauland) siktar til gamle kvernhus.

Lukta (*Loktå*, Nesheim) er ei bakevje. Bakgrunn for namnet er dårleg lukt.

Nesheimmølla (*-myllå*, Nesheim) er namn på ei gammal mølle.

Planken (*Plankjen*, Mauland) og *Sallyplanken* (Mauland) er truleg namn på treplankar som er lagde ut for å gå turrsodd over åa.

Stamphuset (Fosse) og *Stamphustupta* (*-toptå*, Taksdal) siktar til gamle vadmålsstamper.

Troget (*Tråie*, Torland) er namn på ein høl og bade-plass. Ordet tyder 'trau' og skildrar forma til staden.

Stadnamna – eit språkleg landskap

Ei vandring langs Hå-vassdraget med stadnamna som guide er ei ferd i eit språkleg og kulturhistorisk landskap. Namna lokaliserer og gjev informasjon om arbeid, tradisjonar og hendingar som går langt attende i tid. Dei gjev dessutan interessante opplysningar om språket vårt.

Eit spesielt ord som førekjem i jærsk stadnamn, er det nemnde *ford*, jf. namn som *Foren*, *Forane*, *Forus*, *Forosen*, *Tråneforen* mfl. Det svarar, som nemnt, til engelsk *-ford* og tysk *-furt*, dessutan til *port* i italiske

(romanske) språk. Det sistnemnde er, som kjent, lånt inn i skandinaviske språk. Jamvel etterleddet i det greske namnet *Bosporos* skal vera i slekt med ordet *ford*; føreleddet tyder 'krøtter', så namnet tyder 'sund derein har sett over krøtter'. Tydinga til *Bosporos* svarar i så fall til det engelske *Oxford*, det tyske *Ochsenfurt* – og faktisk til vårt *Øksnavad*.

I boka *Knudaheibrev* (1904) nemner Arne Garborg mange særmerkte ord og stadnamn frå heimetraktene sine, bl.a. teignamna *Fóren* og *Fórane* frå Garborg. I ein fotnote forklarar han ordet på følgjande måte: "Fór (d): lita Aa, Myrlendet ved ei slik Aa". Om slåtten hei-me skriv han:

"Fyrst slo me Vodlabrødet og Kvednhusmyri. So Risabakkjen og Fóren. Fóren var den seigaste; han var so stor. I turre Sùmrar gjekk det godt; han var lett aa slaa um han var noko tuvut. Men i vaate Aar var det vrangt. Myrblautt og ufysi var det all Stad; og Flau-mar gjekk; den eine etter den andre. Daa laag Garborg-Fórane som ein Sjø; og Høyet flaut av, eller vart ut-bløytt eller utskjemt. Og Sand og Grus dreiv inn-yvi Slaattune all Stad. No er dei aat og grev beinare og djupare Rennur aat alt dette Vatnet som kjem rennande fraa Bakkane i Sud og Aust, og som dei gamle smaee Fórane ikkje alltid greidde."

(Arne Garborg *Knudaheibrev*, 1980: 158).

Namneliste

I namnelista er namna førte opp i normert form (rettskrivingsform) med uttaleforma (målføreuttalen) i parentes. Namn som førekjem fleire stader, er berre førte opp ein gong i lista.

Abramsnesjane	Eivindshølen (-hødl)	Hå
Alvaneset (-næse)	Fenahølen (-hødl)	Indra Floskjeret (-sjere)
Alvaneshølen (-hødl)	Fenene (Fæene)	Johansteinen (Joansteidn)
Andabakkstraumen (Anna-)	Foravadet (-vae)	Kaffihølen (-hodl)
Andanaset (Annanæse)	Foren	Kaffiholsbruna (-brunå)
Andresteinen (-steidn)	Fossbruna (-brunå)	Kjeragardane (-garane)
Austhølen (-hødl)	Fosse (Fåsse)	Klomra (Klámra)
Blivaren	Fossen (Fåssen)	Kloppa (Klåppå)
Blokkhølen (Blåkkhødl)	Fossåna (Fåssånå)	Kraftstasjonen (-stasjoen)
Brattholshølen (-hødl)	Fotland (Fåt-)	Kringla (Kringlå)
Breiangen (-anjen)	Fotlandsfossen (-fåssen)	Kroghølen (-hødl)
Breihølen (-hødl)	Fotlandsåna	Krutlet (Krotle)
Brekka (Brekå)	Fyrstesteinen (Fystesteidn)	Kvarken (Kvarkjen)
Brekkehølen (-hødl)	Fælemenien	Kvassteinshølen (-hødl)
Brekkepollen (-pådlen)	Gangsteinane	Kvernadammen (Kvedna-)
Buholmen (-hålmén)	Garpestad (Garpest)	Kvernauptene (Kvednatoptene)
Bustø	Garpestadbruna (Garpestbrunå)	Kvernhustupta (Kvednustoptå)
Bådstø	Godhøla (Gohålå)	Kvernhustuptene
Bådstøna (-stønå)	Grasholmen (-hålmén)	(Kvednustoptene)
Damhagen (-haien)	Grunnen (Groen)	Langhølen (-hødl)
Dammahagen (-haien)	Gunnarshølen (-hødl)	Laugarspollen (Lauarspådlen)
Dammen	Hella (Hedlå)	Laugesteinen (Lauesteidn)
Dauren	Hengebruna (Henjebrunå)	Leirhølen (-hødl)
Den bratta reina (-reinå)	Høla (Hålå)	Litla Undheimsvatnet
Den flada hella (-hedlå)	Holmen (Hålmén)	Litlamøset (-mose)
Den gamla bruna (-brunå)	Hyljarhagen (-haien)	Lortabukta (-boktå)
Den store steinen i Raudanaset	Hølen ommanom bruna (Hødl – brunå)	Lukta (Loktå)
Den store steinen med mølla		Markanaset (-nese)

Maulandshølen (-hødl)	Risabekken (-bekkjen)	Undheim (Onnei)
Merdledet (Mærlee)	Røyren	Vadet (Vae)
Merdledhagen (Mærlehaien)	Sallyplanken (-plankjen)	Vassvegen (-veien)
Nebba (Nebbå)	Sandbanken (-bankjen)	Vendet (Venne)
Nedra flæet (Nera flæe)	Sida (Siå)	Vendinga (Venninjå)
Nesehølen (-hødl)	Skjenevadet (-vae)	Vigre
Neset (Nese)	Skrotlepollen (-pådlen)	Vigrehølen (-hødl)
Nesheim (Næsei)	Skrudland	Vigrevadet (-vae)
Nesheimbruna (Næsaibrunå)	Stamphuset (-huse)	Vågen (Våien)
Nesheimmølla (Næsaimyllå)	Stamphustupta (-toptå)	Vågtangen (-tanjen)
Nesjane	Steinhølen (-hødl)	Ytra Floskjeret (-sjere)
Njærheim (Njærei)	Steintangen (-tanjen)	Ørsteinen (-steidn)
Njølstadbekken (Nylstbekkjen)	Stillehølen (Stidlehødl)	Øvra flædet (-flæe)
Nærland	Storamoset (-mose)	Øvre Blokkhølen (Blåkkhødl)
Nærlandshølen (-hødl)	Store nesjane	Øvre hølen (-hødl)
Obrestad (Åbrest)	Storesteinen (-steidn)	Ålamerda (-merrå)
Odersteinen (-steidn)	Stronda (Strånnå)	Ålaplassen (Ådla-)
Oma	Sviddesteinane	Åna (Ånå)
Omasteinen (-steidn)	Sviddesteinen (-steidn)	Åstykket (-stykkje)
Ommundshølen (Ommonshødl)	Søra Forabruna (-brunå)	
Planken (Plankjen)	Søyland	
Pollane (Pådlane)	Taksdal	
Prestakjelda (-kjellå)	Taksdalsvatnet (-vatne)	
Presthølen (-hødl)	Taksdalsviga (-vigjå)	
Raudaneset (Rauanæse)	Tasaberget (-berje)	
Reget (Rægie)	Tjelmholsnesjane	
Rekste	Torjernesjane	
Rekstehella (-hedlå)	Tredjesteinen (-steidn)	
Reksteinen (-steidn)	Troget (Tråie)	
Renna (Rennå)	Tverråna (-ånå)	
Revakrogen (-krogjen)	Tørne (Tødne)	